

ท้องถิ่นย่านคลองปลายน้ำ

เรียบเรียงโดย วันใหม่ นิยม สถาบันอาศรมศิลป์

ภูมิหลังท้องถิ่น ย่านคลองบางมด วัดทุ่งโพธิ์ทอง ราษฎร์บูรณะ บ้านสูง บ้านแดง ทุ่งครุ ท่าข้าม หัวกระบือ (บริเวณถัดจากท่าข้ามไปทางหัวกระบือไปเป็นป่า) ท้องทุ่งนาสุดลงไปถึงวัดลาว (วัดเลาในปัจจุบัน) เป็นพื้นที่เขตทุ่งครุ ราษฎร์บูรณะ และบางขุนเทียนในปัจจุบัน ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๐ - ๒๕๑๐ เป็นทุ่งนาแทบทั้งสิ้น มีสวนมะพร้าวและสวนหมากปะปนอยู่บ้าง โดยสถานที่ที่มีชื่อเสียงคือ “นาหลวง” ท้องนาที่ปลูกข้าวส่งทางราชสำนัก ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น “สามแยกนาหลวง” มีถนนประชาอุทิศและถนนพุทธบูชาตัดกัน ในขณะที่พื้นที่ถัดจากคลองบางมดไปด้านทิศเหนือทางคลองตาโชะ เป็นย่านสวนผลไม้และตลาด เช่น คิ่งลิ้นจี่ เป็นต้น บางขุนเทียน ราษฎร์บูรณะ ดาวคะนอง บ้านคนมีไม่มากนัก เห็นแสงวูบวาบจากตะเกียงตามท้องนา ชาวบ้านทุกคนมีที่น่านับร้อยไร่ สมัยนั้นที่ดินราคาถูก ไร่ละ ๑ ชั่ง (๘๐ บาท) มีควายบ้านละ ๒ - ๓ ตัว บ้านเรือนตั้งอยู่ห่างกัน มีที่นาหรือที่สวนรายล้อม สภาพพื้นที่เป็นที่ราบเสมอกัน ในหน้าฝนส่วนใหญ่น้ำจืดจากแม่น้ำไหลไปตามคลองไล่น้ำเค็มลงทะเลตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม คลองเส้นที่ปลายทางออกทะเลได้ เช่น คลองท่าข้าม (สนามชัย) คลองหัวกระบือ คลองบางมด คลองสาขลา (สมุทรปราการ) ฯลฯ มีทำนบเป็นคันดินสูงปึกไม่ขวางไว้ เรียกเฉพาะคันดินว่า “ไทรกรอง” หากน้ำเค็มรุกจึงยกไม้กั้น หากน้ำเค็มเริ่มถอยลงจึงเปิดทำนบเพื่อให้น้ำจืดไล่น้ำเค็มลงไป

ทำนา พอเริ่มมีน้ำจืดเข้าคลอง ช่วงเดือน ๗ - ๘ (มิถุนายน - กรกฎาคม) ชาวบ้านเริ่มทำนา (บางปีถ้าฝนมาไวช่วงเดือน ๕ - ๖ หรือพฤษภาคม - มิถุนายน ทำนาได้เร็ว) โดยขอมคันนา ใช้ระหัดวิดน้ำจากคลองเข้านา แล้วเริ่มใช้ควายไถนาปรับที่ให้ปักดำนาได้ ถ้าให้เบาแรงก็ใช้ควายคู่ บ้านหนึ่งจึงต้องมีควาย ๒ - ๓ ตัว เป็นอย่างน้อย วันหนึ่งไถนาได้ประมาณ ๑ ไร่ แต่เวลาที่จำกัดก็ต้องให้วัวนาญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน ให้ช่วยกันเอาแรงไถนาด้วย ไถนาเสร็จก็ลงกล้าไป ๑ เดือน ประมาณเดือน ๘ - ๙ จึงเอาแรงลงแขกดำนา ช่วงนี้หนุ่มสาวได้พบกัน ผู้ชายรับหน้าที่ถอนกล้า ไถคราด ผู้หญิงดำนา ศัตรูพืชในท้องนา เช่น นก หนู แต่ไม่มากนัก เพราะเมื่อนามีมาก นก หนู จึงกระจายไปทั่ว ไม่ก่อความเสียหายมากนัก ระหว่างรอข้าวตั้งท้องชาวนาจะว่าง บางคนออกรับจ้าง (สมัยนั้นรับจ้างได้เงินมาก เช่น ดำนาวันละ ๕๐ สตางค์ ถอนกล้าร้อยละสลึง ค่าแรงต่อวันสมัยนั้นอยู่ที่ ๑ บาท) บางคนไปเที่ยว บางคนเล่นไพ่ยาวไปถึงเดือนอ้าย (ธันวาคม) เดือนยี่ (มกราคม) รวงข้าวเริ่มแก่ น้ำในนาลดลงจนแห้ง ช่วงนี้ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องข้าวมักเป็นการให้วัวนาลงแขก พอเกี่ยวแล้วก็วางกองไว้ ขณะเดียวกัน

ต้องเตรียมลานดินให้ควายย่ำให้แน่น ยาชี้ควายไว้บนลานดิน จากนั้นจึงนวดข้าว ต้องเอาควายลากเลื่อนไม้ เพื่อนวดข้าวบนลานดินนั้น แยกเม็ดข้าวออกจากรวง (เป็นเรื่องที่น่าสนใจเพราะที่อื่นใช้ไม้หนีบนวดข้าว) ใช้ควายหลายตัว จึงต้องเอาแรงลงแลกกัน นวดข้าวเสร็จจึงเอาไปขึ้นยุ้ง บางส่วนกองไว้รอเรือโรงสีคนจีนมาซื้อ ส่วนข้าวที่กินเองใช้ฟูกตำข้าวซึ่งต้องเอาแรงอีกเช่นกัน ช่วงตั้งแต่เกี่ยวข้าวจนถึงนวดข้าวก่อนเอาเข้ายุ้ง บางทีมีพวกขี้ยาขโมยข้าว ต้องคอยอยู่เฝ้า ถ้าจับได้ก็ลงดาบหรือใช้ดาบชูปัก ก่อนเอาข้าวขึ้นยุ้งต้องตั้งแม่โพสพ เพื่อเชิญขวัญข้าวเป็นสิริมงคล ชาวบ้านบางรายตั้งรูป บางรายมัดฟ่อน จตุรปูชา ตั้งมะพร้าวอ่อน กล้วย ขนมต้ม บางคนมีบัทเหว้ บางคนเพียงแค่บอกกล่าว ระหว่างรอฝนรอบใหม่เป็นช่วงเที่ยว เล่นการพนัน รับประทานอาหาร

ในพื้นที่ส่วนอื่นของบ้าน ชาวนาจะปลูกผักพื้นบ้านเป็นสวนครัวเล็ก ๆ ตำลึง ดอกแค ผักบุ้ง ถั่ว น้ำเต้า แพง ฟักทอง ทำแกงและผัดผักได้ ปลูกไม้ผล เช่น กล้วย มะพร้าว ขนมหักทำกินเอง ขนมห้วย ขนมหอกโสน ขนมหิวน ขนมหง หรือหากไปงานบุญ มักทำขนมเครื่องใช้ สังขยา หม้อแกง ในลำคลองอุดมสมบูรณ์ด้วยกุ้ง หอย ปู ปลา ในวันที่หนาวสุด ๆ ควันขึ้นลอยบนผิวน้ำ ไปมกุ่มกำมกราม บางทีก็ใช้ซั้งหรือลอบดักกุ้ง ดักได้กุ้ง ตะกาด กุ้งขาวหางแดง นอกนั้นมีปลาหมอ ปลาช่อน ปลาดุก ปลาตะเพียน ฯลฯ

พันธุ์ข้าว ย่านนี้นิยมปลูกข้าวขาว มีข้าวเหลืองปลูกอยู่ด้วยราวสองในห้า ยังไม่มีข้าวหอมมะลิ หรือข้าว กข. ข้าวขาวให้ผลผลิตมากกว่าข้าวเหลือง แต่ข้าวเหลืองรสชาติดีกว่า ราคาแพงกว่าข้าวขาวเล็กน้อย **การขายข้าว** เมื่อเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จ บรรดาเจ้าโรงสีตามริมแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น พวกหวังหลี บุลกุล พากันล่องเรือมาเลือกซื้อข้าว ช่วงไหนคลองแห้งต้องใช้เชือกผูกเรือลากกันไป มาไม่ช้าตรวจสอบดู ราคาข้าวยุคนั้นอยู่ที่เกวียนละ ๓๐ บาทเศษ ราคาเต็มที ๔๐ กว่าบาท แต่เป็นสิทธิ์ของชาวนาว่าจะขายข้าวหรือไม่ เพราะไม่มีเงื่อนไขภาระหนี้สินบังคับ นอกจากโรงสีพื้นที่ยังมีโรงสีข้าวย่านพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนมากเป็นโรงสีชาวจีน เช่น โรงสีเจ๊กโก๊ที่ตลาดวัดไทร โรงสีตาเลี้ยงใกล้มัสยิดคาริลหะซัน โรงสีตาหลีฝั่งตรงข้ามศาลเจ้าแม่ทับนาง **อวสานนาข้าว** แต่เมื่อมีสัมบางมด ความนิยมทำนาก็ลดลง เพราะสัมให้ราคาดีกว่าข้าว พื้นที่สวนสัมเข้ามาย่านบางมด ด้านศาลเจ้าแม่ทับนางจนถึงคลองสามัคคี ตั้งแต่ราวปี พ.ศ. ๒๔๖๘ สวนสัมขยายตัวมากที่สุดประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๑๐ เข้าไปจนถึงทุ่งครุ คลองสะพานควาย ท่าข้าม ศาลเจ้าแม่ทับนาง วัดเลา ฯลฯ แปลงนาจำนวนมากถูกแปลงที่ยกร่องสวน จนท้องนาหมดไปประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๕

หน่วยวัดข้าวเล็กที่สุดคือ “สัด” (กระบุงสาน เท่ากับ ๐.๘ ถัง) มาเป็น “ถัง” (๑๕ กิโลกรัม) แล้วเป็น “เกวียน” (๑๐๐ ถัง หรือ ๑,๕๐๐ กิโลกรัม) ข้าวต่อ ๑ ไร่ ประมาณ ๔๐ - ๕๐ ถัง (๑ ถัง เท่ากับ ๑๕ กิโลกรัม)